

ΑΡΧΑΙΟΝΙΑ

REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOS
ÉVKÖNYV

59.
2021.

ARRABONA

59.

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történeti Múzeum

- alapítva 1859 -

GYŐR
2021

ARRABONA 59. 2021
Regionális Tudományos Évkönyv

Szerkesztőbizottság:

Bana József, Barna Attila, Csiszár Attila, Czigány Dávid, Horváth József, László Csaba
(elnök), N. Matus Zsanett, Szalay Balázs, Székely Zoltán, Vajk Ádám

Felelős szerkesztő:

Nemes Gábor

Szerkesztők:

Cserhalmi Zoltán, Kelemen István

Olvasószerkesztő:

N. Matus Zsanett

Külső lektorok:

Bíró Szilvia, Fazekas István, Kaposi Zoltán, Krisch András, Kruppa Tamás,
Martí Tibor, Németh István, Perger Gyula, Reisner Ferenc

Rezümék fordítása (angol):

Kovács Lajos

Arculatterv és technikai szerkesztés:

Tanai Csaba Taca

A kiadvány megjelenését támogatta:

Győri
Egyházmegyei
Levéltár

Nemzeti Kulturális Alap

SOPRONI MÚZEUM
ALAPÍTVÁNY

ISSN 0571-1304

Kiadja: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
Nyomdai kivitelezés: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 400 példányban

TARTALOM

TANULMÁNYOK

ÜNNEPI TANULMÁNYOK

GYŐR PRIVILÉGIUMLEVELÉNEK 750. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

<i>Horváth Bianka</i>	
AZ ARRABONAI VICUS PIACTERÉNEK PERIODIZÁCIÓJA	9
<i>Bagi Zoltán Péter</i>	
EGY PASQUILLUS GYŐR ÉS KOMÁROM 1594. ÉVI OSTROMÁRÓL	97
<i>Károlyi Bálint</i>	
ZICHY ISTVÁN KAPCSOLATI HÁLÓZATA LEVELEZÉSE ALAPJÁN Tapasztalatok és továbbilehetőségek egy forrásbázis vizsgálatára nyomán	119
<i>Dénesi Tamás</i>	
A GYŐRI APÁTÚRHÁZ A 17–18. SZÁZADBAN	139
<i>Oross András</i>	
KÍSÉRLET AZ 1703. ÉVI GYŐR BELVÁROSI TELEKKÖNYV ÉS A 18. SZÁZAD ELEJI ADÓÖSSZEÍRÁSOK ADATAINAK VIZUÁLIS MEGJELENÍTÉSÉRE, ÖSSZEKAPCSOLÁSÁRA	173
<i>T. Városi Ágnes</i>	
KIEGÉSZÍTÉSEK A GYŐRI FAZEKASCÉH TÖRTÉNETÉHEZ	199
<i>Matányi Marcell</i>	
GYŐR VÁRMEGYE ÉS INSZURGENSEINEK SZEREPE 1809-BEN	227
<i>Horváth József</i>	
ADALÉKOK A GYŐRI STREIBIG NYOMDA VONZÁSKÖRZETÉNEK VIZSGÁLATÁHOZ	247
<i>Sasfi Csaba</i>	
GYŐR MINT ISKOLAVÁROS ÉS OKTATÁSI KÖZPONT A KÉT RATIO EDUCATIONIS IDŐSZAKÁBAN	279
<i>Boros Zoltán</i>	
A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG URADALMÁNAK GYŐRI KERÜLETE	319
<i>Tóth Vilmos</i>	
KIRÁLY A PÁLYAUDVARON V. Károly 1921-es győri tartózkodásának fényképei	337

SZEMLE

N. Matus Zsanett

Tóth Vilmos: Credo vitam aeternam Győr temetkezőhelyeinek
adattára. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források,
feldolgozások 29.) Győr, 2021.361

E SZÁMUNK SZERZŐI369

SUMMARY

STUDIES

CELEBRATORY STUDIES ON THE OCCASION OF THE 750TH ANNIVERSARY OF THE PRIVILEGE CHARTER OF GYŐR

- Bianka Horváth*
CHRONOLOGY OF THE MARKETPLACE OF ARRABONA VICUS9
- Zoltán Péter Bagi*
A *PASQUILLUS* ON THE SIEGE OF GYŐR AND KOMÁROM IN 159497
- Bálint Károlyi*
ISTVÁN ZICHY'S NETWORK OF CONTACTS BASED ON HIS CORRESPONDENCE
Experiences and Further Possibilities Following
the Study of a Source Base119
- Tamás Dénesi*
THE ABBOT'S HOUSE OF GYŐR IN THE 17TH–18TH CENTURY139
- András Oross*
AN ATTEMPT TO VISUALLY DISPLAY AND LINK THE DATA OF THE
1703 GYŐR TOWN CENTRE LAND REGISTER AND THE TAX CENSUSES
OF THE EARLY 18TH CENTURY173
- Ágnes T. Városi*
ADDITIONS TO THE HISTORY OF THE GYŐR POTTERY GUILD199
- Marcell Matányi*
THE SITUATION OF GYŐR COUNTY IN THE COALITION WAR OF 1809227
- József Horváth*
RESOURCES FOR AN EXAMINATION OF THE GEOGRAPHICAL MARKET AREA
OF THE STREIBIG PRINTING HOUSE IN GYŐR247
- Csaba Sasfi*
GYŐR AS A SCHOOL TOWN AND EDUCATIONAL CENTRE IN THE PERIOD
OF THE TWO RATIO EDUCATIONIS279
- Zoltán Boros*
THE GYŐR DISTRICT OF THE ARCHABBAY OF PANNONHALMA319
- Vilmos Tóth*
KING AT THE STATION.
Photos of King Charles IV's Stay in Győr in 1921337

REVIEWS

Zsanett N. Matus

Vilmos Tóth: *Credo vitam aeternam. The database of the burial places of Győr.* (Publications of the Diocesan Archives of Győr. Sources, studies 29.) Győr, 2021.361

Bagi Zoltán Péter

EGY PASQUILLUS GYŐR ÉS KOMÁROM 1594. ÉVI OSTROMÁRÓL¹

A 16. és 17. század fordulóján a hatalmát három földrészre kiterjesztő Oszmán Birodalom és a Habsburg Birodalom, de nyugodtan mondhatjuk, hogy az egész keresztény Európa között lezajlott úgynevezett tizenöt éves vagy hosszú háború történetének feltárásában ugyan az elmúlt két évtizedben jelentős előrelépések történtek,² ám valódi helyét és jelentőségét még mindig nem sikerült elfoglalnia az európai és a magyar történetírásban. A 19. század végi és az 1980-as években újjáéledt kutatás összesen öt monográfiában foglalta össze az eddigi ismereteket a témával kapcsolatban.³ Számos kutatási irányból pedig egyáltalán nem, vagy csak részben történt meg az események vizsgálata. A kortársak, és a közvetlenül utánuk következő generáció írástudói tisztában voltak azonban a háború jelentőségével. Európa feszült figyelemmel kísérte nyomon a Magyar Királyságban zajló háború alakulását. A királyi és fejedelmi udvarok a követ- és kémjelentésekből, míg a nemesi udvarházak és a városok olvasni tudó lakói kivonatos hírlevelekből szerezhettek értesüléseket. Lazaro Soranzo velencei szerző 1599-ben Ferrarában megjelent művében egyenesen úgy fogalmazott, hogy ez a háború a világ legjelentősebb eseménye.⁴ A 17. századi jeles török történetíró, Kjátib Cselebi pedig a Fezlekében a mezőkeresztesi csatáról (1596. október 22–26.) a következőt jegyezte le: „Ez az ütközet a mohácsi és a csaldiráni [1514. október 23.] ütközetnél is nagyobb volt.”⁵ Míg a középkori Magyar Királyság pusztulása, a 17. századi Habsburg-ellenes mozgalmak vagy a visszafoglaló háború szerepe és fontossága, valamint hatása a későbbi korokra és a magyar történelemre ismert és időről-időre újravizsgált, addig ugyanez a tizenöt éves háborúról csak az utóbbi három évtizedben került újra a kutatás homlokterébe. A „hirtelen támadt” érdeklődésnek köszönhetően a kutatók újabb és újabb forráscsoportokat vontak be vizsgálataikba. Mindenképpen meg kell említenem a Katrin Keller által a 2010-es éveket megelőzően kezdeményezett és irányított úgynevezett *Fuggerzeitungok* feldolgozását, amely új és igen bőséges forrásbázist jelent a Magyar Királyság 16. századi történetének tanulmányozásához és feldolgozásához. Tanulmányomban egy ebben a gyűjteményben található 1594-ben Győr és Komárom ostromával kapcsolatosan készült prózai művet, egy úgynevezett *pasquillust* mutatok be, dolgozok fel és adok közre.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

² KELENIK: A hadügyi forradalom 85–95.; KELENIK: A császári-királyi hadsereg 80–122.; KELENIK: A magyar egységek fegyverzete 3–52.; NIEDERKORN: Die europäischen Mächte; IVANICS: A Krími Kánság; TÓTH: A mezőkeresztesi; BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg.

³ NIEDERKORN: Die europäischen Mächte; IVANICS: A Krími Kánság; TÓTH: A mezőkeresztesi; BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg *passim*.

⁴ SORANZO: L'Ottomanno Proemio VI.; PARRY: Successors 118.; TÓTH: A mezőkeresztesi 11.

⁵ Kjátib Cselebi fezlikéből 265.

Mi is az a *Fuggerzeitung* és miért fontos a magyar történetírás számára?

„Az információ hatalom”. Ezt a toposzá „nemesedett” axiómát nem csupán a mai, információs társadalom résztvevői, alakítói ismerik és alkalmazzák, hanem már a 16-17. században is teljesen nyilvánvaló volt a döntéshozók számára. Olyannyira, hogy fizetni is hajlandók voltak a hírekért. Megbízott hírrírók (*Novellante*) dolgoztak, akik az információkat lapokon küldték. Ezeket aztán a megrendelők (vagy mai szóval élve előfizetők) számára egybe kötötték. Nem véletlenül tekintik ezt a kort egyes kutatók az „információs robbanás” korszakának.⁶ Ilyen hírgyűjtemény az úgynevezett *Fuggerzeitung*ok. A név nem véletlenül lehet ismert a korszak története iránt érdeklődők számára, hiszen a gyűjtemény névadója a Fugger család a 16. század elejétől fontos szerepet játszott a Német-római Birodalom és egész Európa történetében.⁷ Így azon sem lepődhetünk meg, hogy az augsburgi kereskedő és bankár család tagjai igen nagyra értékelték a pontos, megbízható és gyors híreket. Az iratok egybegyűjtését és egyben a *Fuggerzeitung*ok létrejöttét egy testvérpár, Philipp Eduard Fugger (1546–1618) és Octavius Secundus Fugger (1549–1600) gyűjtőtevékenységének köszönhetjük. Atyjuk, a szenvedélyes könyvgyűjtő Georg II. Fugger (1518–1569) fiait nem csupán az üzleti élet fogásaira tanította meg, de fontosnak tartotta, hogy humanista nevelésben is részesüljenek. A fivérek 1578-ban, miután összekülönböztek Marx Fuggerrel (1529–1597), kiléptek a családi vállalkozásból és újat alapítottak Georg Fugger örökösei néven, amely leginkább a Német-római Birodalom területén bányászattal és bankügyekkel foglalkozott. Tevékenységeik közül azonban a legjelentősebb hasznot az hajtotta, hogy a Welsler családdal együtt öt esztendőre (1586–1591) haszonbérletbe vették II. Fülöp spanyol királytól az ázsiai fűszerek behozatalát. Egy évre pedig (1591-ben) részt vettek ezek európai értékesítésében is. Ezt követően azonban a fivérek felhagytak ezzel az üzlettel. Az elszámolás ugyan a spanyol pénzügyi hivatalokkal 1597-ben megtörtént, ám a korona kintlévőségeinek behajtása még 1602-ben sem zárult le.⁸

Természetesen az európai és ázsiai érdekeltségeik miatt a fivéreknek is szükségük volt döntéseik meghozatalához hírekre a királyi udvarokból, a jelentős kereskedővárosokból, hadszínterek katonai táboraiból és a nagyvilágból, amelyeket alkalmazottaik, képviselőik (faktorok), hivatásos hírrírók, barátaik, rokonaik és ismerőseik küldtek meg Augsburgba. Ezek összegyűjtéséből egy 1568 és 1605 közötti időszakot felölelő 27 kötet állt össze, amelyek összesen mintegy 20 000 lapon 16 200 közlést,

⁶ A magyar szakirodalomban Szőnyi György Endre 1984-ben megjelent könyvében használta tudatosan az „információs robbanás” kifejezést, amit a reneszánszsal és a könyvnyomtatás megjelenésével és elterjedésével (Gutenberg-galaxis) kötött egybe. Mindezt meghatározzák a kialakuló új államrendszerek, az új léptékű háborúk, az egyre szélesebb területeket felölelő diplomácia és a hatalmasra duzzadt bürokrácia. SZŐNYI: Új föld 23., 41–42.

⁷ GONDA – NIEDERHAUSER: A Habsburgok 31–34.

⁸ BAUER: Pasquille 25.

jelentést és levelet foglalnak magukba.⁹ A hírek tulajdonképpeni gyűjtőjének Octavius Secundus Fugger számított, aki a beérkezett papírokat kronológiai sorrendbe rakatta és évenként bekötötte. Halálakor, 1600-ban mintegy 30, az 1569 és 1599 közötti időszakot átfogó kötetet hagyott hátra, ám ebből az első nyolc (1569–1577) elveszett. Ezeket Philipp Eduard Fugger pótolta két könyvvel (1569–1573, valamint 1574–1576) a saját tulajdonából. Ezeknek az az érdekessége, hogy hol Antwerpenben, hol Augsburgban élő és tevékenykedő Philipp Eduard Fugger helyenként saját kezűleg jegyezte be a hozzá eljutott híreket. Birtokában végül 28 kötet maradt, amelyeket Albert Fugger gróf (1624–1692) adott el a császári Hofbibliotheknak és 1656 nyarán a Lech folyón és a Dunán hajóztatták el ezeket egyéb könyvritkaságokkal együtt Bécsbe. A *Fuggerzeitung*okkal kapcsolatban régóta fennáll egy tévedés, amely szerint egy még a császárvárosban is elveszett közülük. Valójában arról van szó, hogy két kötetet és az 1571. évi tíz itáliai jelentését egybekötötték. Így jött létre a ma is ismert 27 kötetből álló gyűjtemény.¹⁰

A Fuggerek által gyűjtött hírek között a magyarországi események mindig kiemelt szerepet játszottak. A tizenöt éves háború kezdetétől pedig megsokszorozódtak az innen származó információk, hiszen – mint ahogyan már említettem – a keresztény Európa vívta ekkor harcát kontinensünkön a muszlim világot képviselő Oszmán Birodalommal. Mivel a bécsi levéltárak (Finanz- und Hofkammerarchiv, Kreisarchiv és Haus-, Hof- und Staatsarchiv) iratanyagát az évszázadok során ért pusztulások (tűzvész, elázás vagy rágcsálótámadás), illetve selejtezések jelentős mértékben lecsökkentették a rendelkezésre álló források számát, így a magyar kutatók figyelme egyre inkább a megmaradt *Fuggerzeitung*ok felé (is) fordult, hiszen számos fontos irat, friss információ, esetleg hallomás csak ilyen módon maradt meg a háborúról. Ezek színesítik, elmesélhetővé teszik az eseményeket, ám fel kell hívnom arra a figyelmet, hogy ezek esetében is szükséges mindenkor a forráskritika alkalmazása. A frissen, a történéseket követően azonnal lejegyzett sorok ugyanis légből kapott információkat, félreértéseket is tartalmazhatnak.

Mi az a *pasquillus*?

Maga a szó, *pasquillus* a 16. századi Rómában tűnt fel elsőként. Eredetlegendája szerint az örök városban a Piazza Navona közelében áll Menelaos és Patroklos márványszobrának egy erősen megrongálódott torzója. Ennek közelében élt egy Pasquino nevű cipész, aki a környéken igen ismert volt tréfáiról és maró gunyorosságáról. A polgárok ezért gyakran igénybe vették „szolgálatait”, ha gúnyverset kellett faragni a város előkelőiről. Halálát követően neve „rászállt” a márványszobor torzóra. Erre minden évben egyszer, Szent Márk napján, azaz április 25-én cédu-

⁹ KLEINPAUL: Die Fuggerzeitungen; BAUER: Zeitung *passim*.

¹⁰ BAUER: Pasquille 25–26.

lákat ragasztottak, amelyeken a kortársakról gúnyversek álltak. Egy idő után pedig ezen szellemes, vicces, satirikus, szarkasztikus, maró, ötletes és gúnyos epigrammák megnevezésévé vált a *pasquino*, illetve a *pasquillus* kifejezés, amely egy-egy eseményt vagy személyt mutatott be, illetve figurázott ki. A kifejezés jelentés-tartalma a későbbiekben tovább bővült, hiszen a 16. században a szidalmazó és gúnyolódó prózai munkákra is alkalmazták.¹¹ Mielőtt rátérnék a Győr elestéről készült *pasquillus* bemutatásához, érdemes megrajzolni röviden a történeti hátteret is, azaz miért is készült a mű.

Történeti háttér – Győr és Komárom ostroma 1594-ben

A Porta 1591 tavaszán Deli Hasszán pasát nevezte ki a boszniai beglerbégi posztra. Sikeres határ menti akcióival és más – a hatásvadász elemeket sem mellőző – eszközökkel (jelentések a boszniai végek siralmas állapotáról, a keresztény csapatok tevékenységének felnagyítása, a hadizsákmány és a foglyok megküldése a fővárosba) igyekezett meggyőzni a Porta döntéshozóit a Habsburg Birodalom elleni háború szükségességéről és elkerülhetetlenségéről. Bár az 1590 és 1593 között az egymást váltó három nagyvezír (Szinán, Ferhát és Sziávus) mindegyike elítélte az akciót, ám a szultán és a hárem támogatását élvezte. A boszniai pasa sziszeki vereségét (1593. június 22.) követően a Porta hivatalosan is hadat üzent a Habsburg Birodalomnak.¹²

Szinán nagyvezír 1593. július 29-én indult el Isztambulból egy 28-30 ezer főnyire becsült haddal az első magyarországi hadjáratra, amelyhez a hosszú balkáni útja során újabb egységek csatlakoztak. Az oszmán főserég az 1593 októberi hadjáratában rövid ostrom után Veszprémet (október 3. és 7. között), majd Palotát (október 9. és 11. között) foglalta el. Ez alatt az alig egy hónapos oszmán hadjárat alatt Ferdinand Graf zu Hardegg¹³ megpróbálta mozgósítani a rendelkezésre álló erőket és megszervezni az Észak-Dunántúl védelmét. A győri *Obrist*¹⁴ által összegyűjtött had október 31-én megkísérelte rajtaütéssel elfoglalni Székesfehérvárt. Bár a keresztény katonaság támadását mind az őszi időjárás, mind a sötétség segítette, ám ennek ellenére nem járt sikerrel.¹⁵ Hardegg csapatainak támadásáról azonban Szokollupasazade Hasszán budai beglerbéget¹⁶ sikerült a fehérvári bégnék tájékoztatnia, aki összeszedve a rendelkezésére álló erőket és a város felmentésére

¹¹ BAUER: Pasquille 20–22.

¹² FODOR: Egy nagy háború előjátéka 77–82.; TÓTH: A mezőkeresztesi 66–82.

¹³ Életéről lásd: HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg 195–201.; PÁLFFY: A császárváros *passim*.

¹⁴ Az *Obrist* kifejezést szántsándékkal nem fordítom le, hiszen a kor magyar nyelvében nem létezett rá megfelelő szó. Manapság már ezredesként fordítanánk, ám ez nem adja vissza a 16–17. századi jelentéstartalmát. BAGI: Elveszve 39–42.

¹⁵ ÖStA HHStA H AA Fasc.: 125. fol. 103r–106r; ÖStA HHStA H AA Fasc.: 125. fol. 111r–112r; ÖStA KA AFA 1593–11–1 ½; GÖMÖRY: A pákozdi csata 455–457.; TÓTH: A mezőkeresztesi 140–141.; ORTELIIUS: Chronologia 55v; Istvánffy 132–134.

¹⁶ GÉVAY: A budai pasák 17.

indult. Mikor november 3-án hadai megjelentek Székesfehérvár közelében, a keresztény had már megkezdte visszavonulását.¹⁷ A kibontakozott ütközetben Hardegg győzelmet aratott az oszmán erők felett, és visszavonult Győrbe.¹⁸

A bécsi és a prágai udvar a következő évben, az 1593. évi sikereket¹⁹ igyekezett kihasználni, ezért már az oszmán főserg megérkezése előtt a hadműveletek megindítását tervezte. A keresztény csapatoknak március 10-én sikerült elfoglalnia Nógrádot, így a Habsburg Birodalom hadereje fölött parancsnokló Mátyás főherceg a Buda védelme szempontjából nagy stratégiai fontosságú Esztergom ostromát készíthette elő. A hadjárat idejére a főherceg Hardegg részére, az *obrist-feldmarschalli* tisztséget adományozta.²⁰ Esztergom május 4-én indult ostromával a keresztények június 29-én hagytak fel, miután hírt vették, hogy a magyarországi hadszíntér felé közeledik újra Szinán nagyvezír hada. Az ostrom során mind létszámában, mind morálisan meggyengült keresztény had átkelt a Duna bal partjára és Győr közelébe, a Szigetközbe húzódott vissza.²¹

Szinán nagyvezír hada, miután július 23-án Tatát, majd július 30-án Szentmártont foglalta el, július 31-én érkezett meg Győr alá.²² Mielőtt röviden bemutatnám az ostrom eseményeit, ki kell térnem a szembenálló felek erejére. A tizenöt éves háború kitörésének pillanatában Győrben az Alsó-Ausztria és a Német-római Birodalom rendjeinek fizetésén mintegy 1400 katona állomásozott: 700 német gyalogos, 310-320 magyar gyalogos, 400 magyar lovas, valamint 21 tüzér.²³ Maga Hardegg is elégtelennek érezte az itteni katonaság erejét egy ekkora kiterjedésű erősség megvédéséhez. Ezért július 24-én, július 27-én és július 28-án egy regimentnyi német gyalogost, mintegy 3000 főt kért az Udvari Haditanácstól.²⁴ A hadügyeket irányító udvari kormány szerv az uralkodónak augusztus 4-én küldött jelentésben még arról számolt be, hogy Győrben nagy hiány mutatkozik emberben, municióban és pénzben.²⁵ Hardegg az ostrom folyamán kapott erősítést. Michael Leo sáncmester szeptember 17-i naplóbejegyzése szerint ekkor, azaz a feladás előtt kevesebb, mint két héttel 5210 fegyverforgató állt a győri *Obrist* rendelkezésére. A megoszlás a következő volt: Hans Anthon von Zinn regimentjéből 600,²⁶

¹⁷ Istvánffy 135.

¹⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc.: 125. fol. 108r; ÖStA HHStA H AA Fasc.: 125. fol. 112v–113r; ÖStA KA AFA 1593–11–1 ½; GÖMÖRY: A pákozdi csata 459.; TÓTH: A mezőkeresztesi 142.; Istvánffy 137–138.

¹⁹ TÓTH: A mezőkeresztesi 143–144.

²⁰ TÓTH: Esztergom 12.

²¹ TÓTH: A mezőkeresztesi 152–153.; TÓTH: Esztergom 12–20.

²² TÓTH: A mezőkeresztesi 154.

²³ ÖStA HHStA H AA Fasc. 122. fol. 200rv; ÖStA KA AFA 1593–12–06; DOGLIONI: L'Ungheria 158.; PÁLFFY: Katonai igazságszolgáltatás 150., 166.

²⁴ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 184r. No. 58.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 184r. No. 69.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. Fol.: 184r. No. 72.

²⁵ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 25v. No. 23.

²⁶ Tevékenységéről lásd: ÖStA KA AFA 1594/6/3; GÖMÖRY: Esztergom 469.; HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg 192.

Rudolf von Greiß regimentből 2000,²⁷ Rechberg regimentből 650, egy bizonyos Marisch alatt 300, Hans Geizkofler gyalogjaiból 300,²⁸ egy bizonyos Sperghauer alatt 200, Ferrante Rossi²⁹ alatt 800 itáliai, a győri német zászlókból 200, míg a győri magyarok közül 160 fő.³⁰ Feltűnő, hogy Leo felsorolásából hiányzik a magyar lovasság. Ennek az lehet az oka, hogy Mátyás főherceg az erősségből magához rendelte már korábban a védművek védelmére alkalmatlan egységet. Az Udvari Haditanács egyik szeptember 26-i protokollum bejegyzéséből tudjuk, hogy ekkor már Óváron állomásoztak.³¹ Emellett nem említi Leo a Francesco Borbone del Monte őrgróf vezette 210 itáliai lovast sem, akiket szintén Győr védelmére rendelték.³² Nem tudjuk, hogy velük mi történhetett. Annyi bizonyos, hogy az erősség átadását megindoklő iraton nem szerepel az őrgróf neve, viszont Rossié igen.³³

Az erősség azonban nem csupán emberben, munícióban és pénzben szenvedett hiányt. Az ostrom idejére védműveinek egy része még nem épült meg teljesen. Még az oszmán had megérkezése előtt a *contrascarpa* (ellenlejt) és *ravelinek* (pajzsgát a kurtina védelmére) építésével igyekeztek a védelem lehetőségeit és erejét kiszélesíteni. Mindeközben azért, hogy a Szigetközben álló keresztény sereggel folyamatos legyen az összeköttetés, a Dunai- és Vízi-kapunál hidat létesítettek.³⁴

Az oszmán főserg létszámáról egy pribék 1594. augusztus 20-i vallomásából értesülhetünk. Eszerint Szinán nagyvezír a Portáról mintegy 18 850 janicsárral, portai zsoldossal, dzsebedzsivel, csausszal és tüzérral indult el. A hadjárat során ehhez a hadhoz csatlakozott nyolc beglerbég hozzávetőlegesen 51 000 katonával, emellett 12 000 tatár, 10 000 akindzsi és 300 müteferrika is.³⁵

De térjünk vissza Győr ostromának rövid bemutatásához, amely két nagyobb részre osztható. Az első július 31-től szeptember 9-ig, azaz a Mátyás főherceg vezette keresztény had Szigetközből történt elüldözéséig tartott. Szinán nagyvezír már augusztus 2-án megkezdte az erősség lövetéséhez a Szentdombi-bástya irá-

²⁷ Tevékenységéről lásd: ÖStA KA AFA 1594/6/3; GÖMÖRY: Esztergom 469.; HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg 192.

²⁸ ÖStA FHKA GBÖ 1595–1596 Bd 157. 127r–129v.

²⁹ Don Giovanni de Medicitől 1595-ben az előző évben a toscanai nagyherceg által Magyarországra küldött gyalogság feletti parancsnokságot vette át. Majd a császár szolgálatában állt és 1596-ban, 1597-ben és 1601-ben a had mellé rendelt haditanácsosok között szerepelt a neve. ÖStA KA AFA 1596–12–ad6f; ÖStA KA AFA 1596–12–ad6e; ÖStA KA AFA 1601–12–7; BANFI: Gianfrancesco Aldobrandini 20.

³⁰ KFK Ms 52. fol. 66r; Az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtára A–IV–1. Hevenesigyűjtemény. 71. köt. fol. 69–166.; LENGYEL: Győr 191.

³¹ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 454r. No. 113.

³² DOGLIONI: L'Ungheria 160. Ezzel az egységgel érkezett Győrbe Ruggiero Fabarino, akinek a naplója alapján dolgozta fel Doglioni az erősség ostromát. BANFI – MAGGIOROTTI: Győr vára 23.

³³ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol. 611r.

³⁴ LENGYEL: Győr 171.; TÓTH: A mezőkeresztes 155.

³⁵ ÖStA KA AFA 1594–9–27.

nyából, majd ágyúí hozzáfotgok tók Salm- és a Közép-bástya töréséhez is.³⁶ Ahogyan az Udvari Haditanács egy II. Rudolfhoz augusztus 7-én írt levelében beszámolt róla, két sáncból tíz nagy ágyúval romboltotta a védműveket.³⁷ Eközben pedig folyamatosan igyekezett a szigetközi keresztény tábornok elüldözni, hogy teljesen körzárhassa az erősséget. Ezért augusztus 5-én 300 janicsár átkelt a Dunán és megrohanta a Schönberg regiment gyalogjai által megszállt sáncot. A keresztény katonák megfutottak és csak Giovanni de Medici *Obrist-Feldzeugmeister* lélekjelölése mentette meg a helyzetet, aki Siegfried von Kollonich lovas lövészeinek élére állva űzte vissza őket a túlpartra. Ezzel egyidejűleg Győrtől fél mérföldnyire 5000 török és tatár lovas kelt át a folyón. Ezt a támadást a Pálffy Miklós érsekújvári *Obrist* és az alsó-magyarországi hadügyet irányító országos főkapitány³⁸ vezette német és magyar katonaság verte vissza.³⁹

Mintegy tíz nappal később, augusztus 15-én Szinán újra megkísérelte megvetni a lábát a Szigetközben. Janicsárjai ismét a Schönberg gyalogság által megszállt sáncokra rohant és ismét meg is szalasztotta a német katonákat. Medici és del Monte ellentámadásával azonban újra sikerült megfutatítani az Oszmán Birodalom elitgyalogságát. Eközben a tatárok is megkíséreltek felfújt bőrtömlőkbe kapaszkodva átúsztatni a Dunán, ám ismét csak Pálffyval és katonaságával találták magukat szembe, így ők is menekülni kényszerültek.⁴⁰

Az ismételt kudarc után a nagyvezír újra az erősség ostromára koncentrált. Mivel az ostromlók egyre bővítették sáncaikat és egyre közelebb jutottak a falakhoz, így a további munkálatok megakadályozására augusztus 19-én az erősségből kitortek a védők. A német és magyar katonaság a Magyar-bástyát megkerülve a Fehérvári-kapu előtt emelt sáncot foglalta el, majd nagy zsákmánnyal tértek vissza Győrbe.⁴¹ Másnap egy jórészt gyalogságból álló csapat ismét kitorrt az erősségből az előző napon lerohant sánca és az ott talált lövegeket, sáncszközöket és élelmiszert magával vitte.⁴²

A következő napokban az ostromlók egyre hevesebben törték Győr falait. Szinán pedig Budáról és Esztergomból sajkákat, dereglyéket és deszkákat hozatott, hogy hidat építsen a Dunán.⁴³ Egy újabb átkelési kísérlet megakadályozására augusztus 28-án a keresztény fél támadt rá az oszmán főserg táborára. A támadás azonban végül kudarcba fulladt, így nem sikerült megakadályozni Szinán katonáinak az erősséggel szembeni térdnyerését.⁴⁴

³⁶ LENGYEL: Győr 173.; ORTELIUS: Chronologia 65v.

³⁷ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 25v. No. 32.

³⁸ Életéről lásd: JEDLICSKA: Adatok *passim*.

³⁹ ORTELIUS: Chronologia 65v.

⁴⁰ KOZICS: Győr 500–501.; LENGYEL: Győr 173.; ORTELIUS: Chronologia 67rv.

⁴¹ LENGYEL: Győr 174.; ORTELIUS: Chronologia 67v.

⁴² LENGYEL: Győr 174.

⁴³ Ibrahim Pecsevi tarikhjából 15.; Kjátib Cselebi fezlíkéből 225.

⁴⁴ LENGYEL: Győr 176–177.; ORTELIUS: Chronologia 68r–69r.

A nagyvezír szeptember 8-án újabb sikert könyvelhetett el. Igaz a Duna áradása miatt a híd, illetve hidak nem épülhettek meg, ám hajókon átkelt gyalogságának és lovasságának, valamint a folyamon ismét átúsztatott tatároknak heves kézitusa után sikerült megvetniük a lábukat a Szigetközben. Mátyás főherceg úgy döntött, hogy a Duna és a Rábca közötti szigetre vonul, és onnan segíti tovább Hardegget és katonáit. Az áradásban elszabadult vízávalom azonban tönkretette ezt a hidat, így szeptember 9-én reggel a keresztény csapatok felszerelésük nagy részét hátrahagyva pánikszerűen vonultak el Óvár irányába.⁴⁵

Ezzel a dicstelen meneküléssel vette kezdetét az erősség ostromának második szakasza, amelyet egészen Győr feladásáig számíthatunk. Az ostromlók immáron teljesen körülzárták a védőket, akik sehonnan sem remélhettek már segítséget. Szinán szeptember 21-én megadásra szólította fel Hardegget, aki ekkor még ezt elutasította.⁴⁶ Az ostromlók a folyamatos ágyútűzzel és aknákkal sikeresen rombolták le a Közép- és Magyar-bástyát, majd a szinte földdel egyenlővé tett védművek ellen szeptember 22-e és 26-a között folyamatosan rohamokat intéztek.⁴⁷ Végül szeptember 27-én a Hardegg által összehívott haditanács úgy döntött, hogy a kilátástalan helyzetbe került erősséget szabad elvonulás fejében átadják az ostromlóknak. A megállapodás szerint szeptember 29-én vonultak ki a védők Győrből.⁴⁸ A Bécs védelme szempontjából stratégiai fontosságú erősség elvesztéséért Hardegg az életével fizetett. 1595 januárjában ellene és főtisztjei ellen per indult. A vizsgálat őt és az erősség kiépítéséért felelős itáliai hadmérnökét, Niccolò Perlint bűnösnek találta. Mindkettőjüket 1595. június 16-án a bécsi *am Hof* téren végezték ki.⁴⁹

Győr elfoglalását és hevenyészett kijávitását követően Szinán nagyvezír a stratégiai fontosságú Komárom, a Duna-vonal utolsó jelentősebb, még keresztény kézen lévő erősségének meghódítására indította az oszmán fősereget, amely védelmének az élén Erasm von Braun *Obrist* állt. Alárendeltségébe mintegy 1000 és 1200 fő tartozott: egy teljes létszámra feltöltve 300 gyalogosból álló német zászló, 600 és 700 fő közötti naszádos, illetve 150 és 200 fő közötti magyar lovas. Ehhez a létszámhoz azonban további erősítések érkeztek. Az Udvari Haditanács már szeptember 24-én, azaz még Győr ostromának az idején azt parancsolta Braunnak, hogy 40 vagy 50 naszádot Pozsonyhoz küldjön azért, hogy onnan Karl burgauai őrgróf regimentjének⁵⁰ négy zászlóját a komáromiak megsegítésére vigyék.⁵¹ Őt nappal később, szeptember 29-én a hadügyeket irányító udvari kormány szerv

⁴⁵ LENGYEL: Győr 181–182.; ORTELIUS: Chronologia 69r.

⁴⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 126. fol. 40r–44r; ÖStA HHStA H AA Fasc. 126. fol. 51r–53r.

⁴⁷ ÖStA HHStA H AA Fasc. 126. fol. 51r–53r; HATVANI: Magyar történelmi okmánytár 63.; LENGYEL: Győr 187–189.

⁴⁸ Illésházy 12.; KOZICS: Győr 504–505.; MOHL: Győr 29–30.; LENGYEL: Győr 196–201.

⁴⁹ MOHL: Győr 31–37.; HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg 195–201.

⁵⁰ HEISCHMANN: Die Anfänge 230.

⁵¹ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 175v. No. 151.

újabb erősítést ígért a komáromi *Obrist*nak. Eszerint Pálffy a morva rendek által felfogadott 500 gyalogost küld erősítésként.⁵² Az Udvari Haditanács szeptember 30-án pedig Hans Jäger *Hauptmann*-nak parancsolta meg, hogy mintegy 200 fős zászlójával Komáromba vonuljon.⁵³ Az erősítések azonban lassan érkeztek. Egy Fugger családnak küldött keltezetlen összefoglaló jelentésből kiderül, hogy október 15-én az éjszaka folyamán titokban a Duna hullámain érkezett meg a Pálffy által Érsekújvárból küldött katonaság, amely összlétszáma 1800 főt tett ki.⁵⁴ Mindezek mellett Kecskés László szerint még a város fegyvert fogni képes és kész polgárai is bevonultak az erősségbe, hogy védelmezzék.⁵⁵

De térjünk vissza az események tárgyalásához! Komáromhoz elsőként a nagyvezír fia, Szinánpasazade Mehmed budai beglerbég⁵⁶ vezette előőrs érkezett, majd október 4-én már a főerők csapatai is feltűntek a folyó jobb partján. Az ostromlók rögtön hozzáláttak a túlparton a sáncok építéséhez és az ágyúk tüzelőállásba vontatásához, így október 7-én elkezdheték lőni Komárom védműveit. Gyorsan világossá vált azonban, hogy egyrészt a széles Dunán keresztül átlőtt lövedékek nem sok kárt tehetnek a falakban és bástyákban. Másrészt a háromszög alakú erősség két oldalát olyan széles és mély víz övezi (Duna és a Vág-Duna), hogy csak hajókon lehet megközelíteni, azaz a tüzérség által esetlegesen lőtt rések elleni rohamot megindítani. Ezt azonban a bástyákon elhelyezett lövegek tették szinte lehetetlenné. Mindezeket figyelembe véve Szinán úgy határozott, hogy hajóhidat épített a Csallóközbe, hiszen a siker reményében csak innen támadhatja meg Komáromot. A tatár egységek fedezete alatt hamarosan el is készült az átkelő, amelyen az oszmán főserg egy része át is vonult. A nagyvezír az ostromlottak által felgyújtott és lerombolt város temploma mellett három sáncot építtetett, amelyekben összesen 18 nagy ágyút állíttatott fel. Ezek hamarosan elkezdtek rombolni a falakat. A heves tüzérségi tüzet kihasználva Szinán a környéken összegyűjtött pórnéppel egészen a várárokig futóárkokat és sáncokat építtetett, készülve az erősség megrohanására. A lövedékek azonban nem tettek jelentős kárt Komárom nyugati védműveiben. Ezért a nagyvezír úgy döntött, hogy aknák ásásával próbál rést nyitni a falakon és a bástyákon, hasonló módon, mint ahogyan Győr esetében is tette. Ekkor, október 19. és 22. között történt, hogy „midőn az jobbkézre való bástya tetején magáórizetlenül forgana [Braun], az jövőmenőkre, aláhajigálókra vigyázó janicsároktól öreg puskaölyöbissal

⁵² ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 175v. No. 209.

⁵³ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 354r. No. 222.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 357v. No. 55.

⁵⁴ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 174r; JEDLIČSKA: Adatok 524.

⁵⁵ KECSKÉS: Komárom 102.

⁵⁶ Szinán nagyvezír fia kétszer (1592 januárja és 1593 januárja, valamint 1594 augusztusa és 1595 májusa között) töltötte be a budai beglerbég tisztséget. Egy alkalommal, 1595-ben magyarországi szerdárú, azaz az itteni hadjáratba vezetett oszmán had parancsnokává is kinevezték. GÉVAY: A budai pasák 16.

térnyben halálos sebbel megsebesítettett vona”.⁵⁷ Bár a mélyen testébe fúródott sebesülés okozta fájdalomtól – saját bevallása szerint – éjjel-nappal üvöltött,⁵⁸ Ortelius szerint mégis tovább bízta vitézeit az ellenállásra és tovább szervezte a védelmet.⁵⁹ Nem véletlenül írta Pálffy az ostromot követően október 29-én Komáromból Mátyás főhercegnek, hogy „Praun urat nemcsak szenvedett veszteségei hanem sokoldalú fáradozásai miatt is felette lankadtnak és gyengének találta”.⁶⁰ Az *Obristot* ezért Bécsbe szállították, ahol november folyamán belehalt sérüléseibe.⁶¹

A védők harckészségét azonban ez sem befolyásolta negatívan és éberem figyelték továbbra is. Ennek következtében, október 22-ének reggelén 300 vitéz kitört és az ellenséges sáncokra vetették magukat, levágva szinte az összes ott dolgozó ácsot és a védelmükre kirendelt janicsárokat is. A hatalmas pusztítás mellett az akna bejáratát is sikeresen betömték, így lehetetlenné téve azok felrobbantását. A rajtaütés jelentős hadizsákmánnyal is járt, hiszen a keresztények nagy mennyiségű lőporral, élelemmel, ágyúgolyókkal és egy ágyúval tértek vissza a falak közé. Az ostromlottak már azt remélték, hogy a nagyvezír felhagy az ostrommal, amikor is október 24-én a Csallóközben maradt oszmán csapatok a téglavető melletti sáncból újra löni kezdték a védműveket. Az egyre hidegebbre forduló időjárás, az ostromlók táborában kitört ragályos betegség, a védők makacs ellenállása, valamint a felmentő had közeledéséről szállingózó hírek azonban arra kényszerítették a nagyvezírt, hogy felhagyjon az ostrommal. Így másnap, október 25-én az oszmán csapatok feladták csallóközi állásaikat és átvonultak a Duna jobb partjára, majd Szinán felgyújtatta a hajóhidat. Az ostromlottak kihasználva az elvonulók hanyagságát újabb kitörést hajtottak végre. Ezúttal a Duna túloldalán felállított oszmán ütegeket rohanták meg: négy naszáddal és több sajkával a túlpartra eveztek, majd ágyúikat elsütve megrohanták az oszmán had sáncait. Ez alkalommal is nagy pusztítást vitt végbe a kitörés, hiszen újra ágyúkat zsákmányoltak, illetve többnek beszegelték a gyújtólyukat vagy összetörték a kerekeit. Az oszmán had táborába a komáromiak rajtaütésének hatására olyan pánik tört ki, hogy az életben maradottak jó része fejvesztve menekült Tata irányába. A menekülők magukkal ragadták a nagyvezírt is, aki állítólag csak nagy ügyel-bajjal tudott lóra szállni és elvágatni a helyszínről.

⁵⁷ Istvánffy Miklós 184. Még a sebesüléshez: ÖStA KA AFA 1594–10–ad 9b.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 214r. No. 183.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 174rv. Azt sajnos nehéz megállapítani, hol érte a lövés pontosan. Ortelius szerint jobb lábszárán a térdéhez közel. Míg egy, a Fuggerzeitungokban fennmaradt jelentés szerint bal térde sebesült meg Braunnak. ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 174v; KECSKÉS: Komárom 105.; ORTELIUS: Chronologia 71r.

⁵⁸ ÖStA KA AFA 1594–10–14a

⁵⁹ ORTELIUS: Chronologia 71r.

⁶⁰ JEDLICKSKA: Adatok 523.

⁶¹ A Braun özvegyének és örököseinek járó zsoldhátralék összegének kiszámításával az udvar 1594. december 31-én Basily Spillert bízta meg, akinek el kellett a komáromi mustrareregiszttert készítenie. ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193. fol. 179r. No. 114.

Mint már említettem, az ostrom közben folytonosan olyan hírek érkeztek mind az ostromlókhoz, mind az ostromlottakhoz, hogy Mátyás főherceg hamarosan felmenti Komáromot, ám ezek a hadak valójában igen lassan gyülekeztek. A fennmaradt iratokból kiderül, hogy Braun gyakran fordult segélyért az ostrom ideje alatt a főherceghez, akinek a lehetőségeiből azonban egyelőre csak arra futotta, hogy kitartásra biztassa és a hamarosan meginduló keresztény had ígéretével hitesse. Győr elestét követően ugyanis a megmaradt keresztény had jelentős része szétszéledt, illetve a fizetlenség miatt nem kívánt tovább harcolni. Megoldást jelenthettek volna a cseh rendek által kiállított csapatok, amelyek létszáma körülbelül húszezer főt számlált, ám ezek némi Pozsony környéki táborozás után harc nélkül hazaindultak. A Magyar Királyság nyugati határszélén gyülekező megmaradt hadakhoz azonban október 20-án a Christoph von Teuffenbach felső-magyarországi *Generalobrist* vezette erők csatlakoztak, azaz Mátyás főherceghez komoly erősítés érkezett. Emellett elkészültek Pozsony közelében azok a hidak is, amelyeken keresztül a keresztény sereg átkelhetett a Csallóközbe. A felmentő had végül három nappal az oszmán főszereg elvonulása után érkezett meg Komáromba, így csak hírével, semmint ténylegesen hozzájárult volna az erősség sikeres védelméhez.⁶²

A Győr elvesztéséről és Komárom sikeres védelméről szóló *pasquillusról*

Mielőtt a *pasquillus* teljes magyar nyelvre fordított szövegét megismerhetnénk, érdemes röviden bemutatni azt. Oswald Bauer kutatása, illetve vizsgálata alapján tudjuk, hogy a prózai szöveg nem sokkal az eseményeket követően, valamikor 1594 novemberének a végét megelőzően készült, majd került bele az azévi *Fuggerzeitungba*. A 101 sorból álló műben összesen 36, az eseményekben részt vett, vagy közvetlenül érintett személy, hadinép, sőt város is megszólal. A feltételezhetően mindkét történést személyesen átélt író szereplőinek a szájába bibliai idézeteket,⁶³ illetve a keresztény hadvezetést kritizáló mondatokat adott, analizálva ezzel a kialakult stratégiai helyzetet is. Emellett világosan rámutatott a németek és a magyarok közötti ellentétre is. A mű tehát egyszerre tölt be moralizáló és propagandisztikus szerepet is.⁶⁴

Bauer a *pasquillusokról* szóló könyvében igen informatív szövegkiadást készített, ám ezt három helyen is lehetséges javítani. A *könyv fejezetében rólam vagyon írva* passzust elmondó személyt Eörsi Péterrel azonosította, míg a pápai

⁶² ÖStA KA AFA 1594–10–9; ÖStA KA AFA 1594–10–ad 9a; ÖStA KA AFA 1594–10–ad 9b; ÖStA KA AFA 1594–10–13; ÖStA KA AFA 1594–10–13a; ÖStA KA AFA 1594–10–13b; ÖStA KA AFA 1594–10–14; ÖStA KA AFA 1594–10–14a; ÖStA KA AFA 1594–10–ad14b; ÖNB *Fuggerzeitungen* Cod. 8967. fol. 168r–238v *passim*; Illésházy 18.; KUBINYI: Bethlenfalvi 114–123.; JEDLICSKA: Adatok 523–526.; Ibrahim Pecsevi tarikhjából 111–112.; Kjátib Cselebi fezlíkéből 230–232.; KECSKÉS: Komárom 102–106.; TÓTH: A mezőkeresztési 163–164.; ORTELIVS: *Chronologia* 71rv.; Istvánffy Miklós 181–184.

⁶³ A bibliai helyek feloldását lásd a lefordított szövegben.

⁶⁴ BAUER: *Pasquille* 167–168.

*Obrist*ot pedig Huszár Péterrel. Szerintem azonban mindkét esetben tévedett Bauer. Az valóban igaz, hogy Pápa védelméért és az oda rendelt had irányításáért a tizenöt éves háború kezdetén Huszár Péter mint *Oberhauptmann* felelt. Az oszmán főszereg várható támadása miatt azonban az Udvari Haditanács 1594. július 10-én úgy rendelkezett, hogy Christoph Priam *Oberhauptmann* két zászlójával Pápán álljon rendelkezésre.⁶⁵ Négy nappal később a protokollum bejegyzése szerint már három zászlójával kellett ide vonulnia.⁶⁶ Egy Bécsben 1594. október 15-én kelt levélben szintén az szerepel, hogy három zászlóval érkezett Pápára.⁶⁷ Priam gyalogosaival július 17-én meg is érkezett este hét órakor a számára kijelölt helyre.⁶⁸ Mátyás főherceg azonban további egységeket küldött Pápára. Priam július 29-én azt írta, hogy két nappal korábban, július 27-én délben Johann Reinhard von Schönberg regimentjéből⁶⁹ négy és Zinn regimentjéből is négy, tehát összesen nyolc zászló gyalog érkezett Pápára.⁷⁰

Az erősségben immáron tehát két *Oberhauptmann* is volt: Huszár és Priam. Utóbbi ekkor megpróbálta megszerezni az ide rendelt összes had felett a parancsnokságot, ám ahogyan ez Hardegg, illetve Mátyás főherceg július 31-én kelt parancsából kiderül, nem sikerült neki. Mind a győri *Obrist*, mind pedig a magyarországi és alsó-ausztriai ügyeket intéző főherceg intette, hogy Huszárnak engedelmességedjen.⁷¹ Huszárt azonban Mátyás főherceg csakhamar magához rendelt a szigetközi táborba, aki egészen a hadjárat végéig ott is maradt. Priam azonban ekkor sem került pozícióba, mert Mátyás főherceg augusztus 8-i levelében már arra intette az *Oberhauptmann*t, hogy az eddigi helyettesnek, Békásy Miklósnak engedelmességedjen.⁷² Utóbbit azonban egy sikertelen portyán a tatárok megölték. Wathay Ferenc szerint azonban ekkor sem Priam vette át a pápai had vezetését, hanem Thury Farkas.⁷³ Ez alapján azt gondolhatnánk, hogy a *pasquillus*ban megnevezett pápai *Obrist*ban Thuryt tisztelhetjük. Szerintem azonban nem órá gondolt a szerző, hanem Priamra, hiszen a következő szöveget adta a szájába: *Bűnöm a fejembe kerül*. Azt megelőző bejegyzésből pedig az is kiderül, hogy miért? Azért, mert a Pápára rendelt had elhagyta az erősséget, így az harc nélkül került Gázi Giráj tatárjainak a kezére. Azt is tudjuk egy, az azévi *Fuggerzeitung*ban talál-

⁶⁵ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193 fol. 323v No. 55/1.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193 fol. 323v No. 56.

⁶⁶ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193 fol. 324v No. 71.

⁶⁷ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 238r–239v.

⁶⁸ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 595r–598v.

⁶⁹ A Schönberg regimentről lásd: ÖStA KA AFA 1594–6–3; BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg *passim*.

⁷⁰ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 595r–598v.

⁷¹ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 595r–598v; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193 fol. 330r No. 163.

⁷² ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 595r–598v; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Reg. Bd. 193 fol. 333v No. 38.

⁷³ Wathay 145.

ható hírből, hogy 1594. október 13-án Priamot a saját szállásán fogták el, mivel őt vádolták azzal, hogy a német és magyar hadak elhagyták Pápát.⁷⁴ Az ügyben végül az ítélethirdetésre 1595 májusában került sor,⁷⁵ ám ezt Priam már nem élhette meg, mivel a fogságban életét vesztette.⁷⁶ A próza szerzője tehát a német szövegben szereplő *Herr Hieschari* esetében az akkor már igen ismert Huszárra gondolhatott, míg a pápai *Obrist* csakis Priam lehetett.

Bauer egy személyt, Pompeiust Mátyás főherceg komáromi helyettesét nem tudta beazonosítani. Esetében a szerző valószínűleg a kevésbé ismert a Forliból származó Pompeo Mateira gondolhatott. Az Udvari Haditanács protokollum könyvében találunk egy 1594. szeptember 15-i bejegyzést, amely szerint maga az uralkodó ajánlotta hadi szolgálatra.⁷⁷ Mateit ennek, és vélhetőleg tudásának is köszönhetően augusztus 23-án hadmérnökké nevezték ki. Ebbéli minőségében pedig felszerelésére és táborba utazására 100-100 tallér kifizetését hagyták jóvá.⁷⁸ Még tartott Komárom ostroma, amikor ugyanő október 10-én azt kérte, hogy hadat és sáncaókat hozzanak az erősségbe, ami azt feltételezi, hogy maga is részt vett a védelemben.⁷⁹ Sajnos ezen kívül már csak egy rövid és csak „távirati jelleggel” megfogalmazott protokollum bejegyzés található Mateivel kapcsolatban. Az Udvari Haditanácshoz november 26-án egy jelentést küldött, amelyben szó esett a komáromi védelméről, a város felmentéséről, az ottani *Hauptmannságról*, a dunai hajóhadról és a szükséges javításokról is.⁸⁰

⁷⁴ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8967. fol. 238r–239v.

⁷⁵ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8968. fol. 401v–402r.

⁷⁶ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8968. fol. 406r–407v.

⁷⁷ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 16v No. 42.

⁷⁸ ÖStA FHKA HF Pr. Exp. Prag Bd. No. 475. fol. 236v.

⁷⁹ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 460r No. 70.

⁸⁰ ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 19v No. 122.

FÜGGELÉK

Pasquillus a győri erősség elvesztéséről [és] az Oszmánok [kezébe kerüléséről]
Megjegyezve Komárom, 1594

A forrás eredeti helye: Österreichische Nationalbibliothek, Fuggerzeitungen Codex 8967. (1594) fol. 42r–43v. Német nyelvű kiadását Oswald Bauer készítette a *Pasquille in den Fuggerzeitungen. Spott- und Schmähgedichte zwischen Polemik und Kritik (1568–1605)* című művében.⁸¹

Győr városa:

Negyven évig e családe⁸² voltam⁸³ és szívemben gyakran mondtam, ez tévedés. De napjaim elmúltak, ahogy árnyék.⁸⁴

A császár:⁸⁵

Mindenki, aki útján elmegy melletted, látja, lehet-e egy fájdalom is az enyémhez hasonló?⁸⁶

Mátyás főherceg:⁸⁷

Akit szerettem, az árult el engem.⁸⁸

A török császár:⁸⁹

Néped nekem téged átadott.⁹⁰

Szinán pasa:

Uram, ez jó itt. Három házat akartunk itt csinálni: egy győrit, egy komáromit és egy bécsit.⁹¹

Szinán pasa hadinépe:

Ti, janicsárok szökeltetek, mint a kosok és a tatárok, mint fiatal bárányok.⁹²

Ferdinand Graf zu Hardegg:

Uram, mikor fogsz jönni ítélni oda, ahová haragod elől menekülnöm kellett, mivel egész életemben sokat vétkeztem.⁹³

Rossi úr:

Uram, ne érdemem szerint büntess meg, mivel színed előtt semmi jót nem tettem.

⁸¹ BAUER: Pasquille 162–167.

⁸² A Habsburg család.

⁸³ „Negyven éve már, hogy az Úr, a te Istened veled van és nem szenvedtél hiányt semmiben.” MTörv 2,7.; BAUER: Pasquille 162.

⁸⁴ „napjaim olyanok, mint a sűrűsödő árnyék” Zsolt 102,12.; BAUER: Pasquille 162.

⁸⁵ II. Rudolf német-római császár (1576–1612), magyar (1572–1608) és cseh király (1575–1611). HAMANN: Habsburg lexikon 374–376.

⁸⁶ „Jól látod, mert jó korán virrasztok szavam fölött, hogy beteljesítem.” Jer 1,12.; BAUER: Pasquille 162.

⁸⁷ Mátyás később német-római császár (1612–1619), magyar (1608–1619) és cseh király (1611–1619) lett. HAMANN: Habsburg lexikon 335–339.

⁸⁸ „Ha csak ellenségem gyalázna, azt még elviselném. Ha csak az fordulna ellenem, aki gyűlöl, elbűjnék előle. De te voltál az, aki társam vagy, te lettél ellenségem, akiben megbíztam, akivel Isten házában bensőséges barátságra léptem.” Zsolt 55,13–15.; BAUER: Pasquille 162.

⁸⁹ III. Murád szultán (1574–1595).

⁹⁰ „Hát zsidó vagyok én? – tört ki Pilátus. Saját néped és a főpapok adtak kezemre. Mit tettél?” Jn 18,35.; BAUER: Pasquille 162.

⁹¹ „Péter erre így szólt Jézushoz: Uram, jó itt nekünk! Ha akarod, csinálók itt három sátrat: egyet neked, egyet Mózesnek, egyet pedig Illésnek.” Mt 17,12.; BAUER: Pasquille 162.

⁹² „A hegyek ugrándoztak, mint kosok, a halmok, mint kisbárányok.” Zsolt 114,4.; BAUER: Pasquille 163.

⁹³ „Mert nézd közeledik, jön, hogy kormányozza a földet. Igazságosan uralkodik majd a földkerekségen és hűségesen a népek fölött.” Zsolt 96,13.; BAUER: Pasquille 163.

Zinn Hauptmann:⁹⁴

Uram, könyörülj rajtam a Te nagy irgalmasságod szerint.⁹⁵

Greiß Hauptmann:⁹⁶

Töröld el gaztettem irgalmasságod sok jó tettevel.⁹⁷

Perlin Hauptmann:

Ti megfutamodtatok, így én fogok odamenni/meghalni nektek feláldozni [magam].

A győri hadinép:

Ruháinkat magunk között kiosztották és köpönyegünk felett sorsot vetettek.⁹⁸

A burgau-i őrgróf:⁹⁹

Ártatlan vagyok ebben a pusztulásban, látjátok.¹⁰⁰

Giovanni de Medici úr:¹⁰¹

Atyám, bocsáss meg nekik, ugyanis nem tudták, mit tettek.¹⁰²

Franz vom Berg:¹⁰³

Fülük van és nem hallanak. Szemük van és nem látnak.¹⁰⁴

Pálffy úr:

Ellenségeim gonoszán beszéltek rólam, azonban hű vagyok.¹⁰⁵

Huszár [Péter] úr:

⁹⁴ Zinn valójában *Obristként* szolgált. ÖStA KA AFA 1594–6–3

⁹⁵ „Könyörülj rajtam, Istenem, hiszen irgalmas és jóságos vagy, mérhetetlen irgalmadban töröld el gonoszságomat.” Zsolt 96,13.; BAUER: Pasquille 163.

⁹⁶ Greiß valójában *Obristként* szolgált. ÖStA KA AFA 1594–6–3.

⁹⁷ „Mosd el bűnödmet teljesen, tisztíts meg vétkeimtől!” Zsolt 51,3.; BAUER: Pasquille 163.

⁹⁸ „elosztják maguk között ruhámat, köntösömrre pedig sorsot vetnek.” Zsolt 51,4.; BAUER: Pasquille 163.

⁹⁹ Karl burgau-i őrgróf (1560–1618). A Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceg (1529–1595) Philippine Welserral kötött morganatikus házasságából származott. A tizenöt éves háború első éveiben, 1593 és 1597 között több tisztségben is szerepelve harcolt az Oszmán Birodalom ellen. HAMANN: Habsburg lexikon 204–205.; TÓTH: A mezőkeresztesi *passim*; BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg *passim*.

¹⁰⁰ „Pilátus látta, hogy nem megy semmire, sőt a zajongás még fokozódik is. Vízet hozatott, s a nép szeme láttára megmosta kezét: Ennek az igaz embernek vére ontásában én ártatlan vagyok – mondta. Ti lássátok!” Mt 27,24; BAUER: Pasquille 164.

¹⁰¹ I. Cosimo toszkánai nagyherceg törvénytelen fia (1567–1621), aki spanyol szolgálatban szerzett hadi tapasztalatokat Németalföldön. Féltestvére, Ferdinánd nagyherceg egy 2000 fős gyalogos segélyhadat állított ki 1594-ben, amelynek az élére az akkor már magának tekintélyt szerzett Don Giovanni nevezte ki. Így vett részt a győri harcokban, majd II. Rudolf 1595-ben *Obrist-Zeugmeister*ré, azaz a tüzérség parancsnokává nevezte ki. Ezt követően 1601-ben részt vett Kanizsa sikertelen ostromában, majd velencei szolgálatban, mint *governatore generale delle armi* harcolt az úgynevezett gradiskai vagy uszkók háborúban (1615–1618). NIEDERKORN: Die europäischen Mächte 398.; BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg *passim*; BAGI: Egy kudarc okai *passim*.

¹⁰² „Jézus pedig mondta: Atyám bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek.” Lk 23,34.; BAUER: Pasquille 164.

¹⁰³ Franz vom Berg beazonosítása egyelőre lehetetlen. Oswald Bauer szerint talán Dersffy Ferencről lehet szó, ám ez csupán egy megérzés a részéről. BAUER: Pasquille 164.

¹⁰⁴ „Van szájuk, de nem beszélnek, van szemük, de nem látnak, van fülük, de nem hallanak, van orruk, de nem éreznek” Zsolt 115,5–6.; BAUER: Pasquille 164.

¹⁰⁵ „Ellenségeim rosszat mondanak felőlem: Mikor hal már meg, mikor törlik nevét?” Zsolt 41,6.; BAUER: Pasquille 164.

A Szentírás fejezetében rólam vagyon írva.¹⁰⁶

Zrínyi gróf:¹⁰⁷

A halál fájdalmai vesznek körül.¹⁰⁸

Teuffenbach:

Három napon belül újra fel fogom építeni.¹⁰⁹

Szász herceg:¹¹⁰

Az egyik éhes volt, a másik jóllakott.¹¹¹

Ungnad úr:¹¹²

Engem, aki naponta vétkezem és bűnös dolgot ne tennék, a halál réme üldöz.

Riedesel úr:¹¹³

Ott marad egy darabig türelemmel és őrködik, mivel látja, itt az idő, hogy átadja a hajókat az ellenség kezébe.¹¹⁴

¹⁰⁶ „Ezért így szóltam: Nézd, megyek, Istenem, hogy teljesítssem akaratomat, amint a könyvtekercsben rólam írva van.” Zsid 10,7.; BAUER: Pasquille 164.

¹⁰⁷ Zrínyi György (1549–1603) több alkalommal töltötte be az országos főkapitányi tisztséget a Dunántúlon és kanizsai *Obrist*. A magyar király tárnokmestere. Lovasságával részt vett a szeptember 8-i küzdelemben, majd fedezte a menekülő keresztény hadat az oszmán és tatár lovasok támadásaitól. PÁLFFY: Kerületi 269., 279.

¹⁰⁸ „Elözönlöttek a halál hullámai, rám törtek Béliál vizei.” 2Sám 22,5.; BAUER: Pasquille 164.

¹⁰⁹ Elképzelhető, hogy itt a szerző arra gondolt, hogy a főerőkhöz Felső-Magyarországról visszatérő Teuffenbach és hada megpróbálja visszavenni még az ősz folyamán Győrt. Azt tudjuk, hogy Mátyás főherceg a pozsonyi táborban látta, milyen következményekkel járt a város eleste. 1594. október 20-án az uralkodónak írt levelében arról számolt be, hogy a katonák, főként a magyarok úgy viselkednek, mint akiket fejbe vágtak. Ráadásul az előző napon Teuffenbachnál járt Rákóczi Zsigmond, Illésházy István és Joó János, ahol is előadták, hogy amennyiben az uralkodó nem tesz valamit, úgy meghódolnak Oszmán Birodalomnak. Másrészt Wolfgang von Unverzagt 1594. október 30-án és 31-én is azzal a javaslattal fordult az Udvari Haditanácshoz, hogy a Mátyás főherceg vezetése alatt sebtében összegyűjtött hadak használják ki Szinán nagyvezír elvonulását a hadszínterről, és támadják meg a szinte védtelen Győrt. ÖStA KA AFA 1594–10–9; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 466r. No. 194.; ÖStA KA HKR – Wien Pr. Exp. Bd. 192. fol. 466r. No. 199.

¹¹⁰ II. Ferenc szász-lauenburgi herceg (1586–1619), aki 1593 novemberében arra kapott az Udvari Haditanácstól felhatalmazást, hogy 4000 lovaszt állítson ki, amelynek fele az ő közvetlen vezénylete alá tartozott. Ezzel a lovassággal vett részt a Győr körüli harcokban. ÖStA KA Best. 460/1593.

¹¹¹ „hiszen étkezéskor ki-ki a saját vacsoráját veszi elő, hogy elfogyassza, s az egyik éhen marad, a másik pedig dőzsöl”. 1Kor 11,21.; BAUER: Pasquille 165.

¹¹² David Ungnad Freiherr von Weißenwolf (1535–1600) a Habsburg Birodalom isztambuli követe, majd az Udvari Haditanács elnöke (1584–1599).

¹¹³ A Johanna Lovagrend német nagymesterét, Philipp Riedesel von Camberget az Udvari Haditanács 1593. december 30-i dátummal nevezte ki a dunai Armada *Generalisávé*, hajóhad élére. Részt vett Esztergom ostromában és Győr védelmében is. A szeptember 8-i összecsapást követően gályáinak, naszádjainak és deregléinek jelentős része, a rajtuk lévő fegyverzettel és felszereléssel az oszmánok kezére került. Riedesel csak néhány hajójával tudott Pozsonyhoz visszahúzódnia. A hajóhad vezetéséről 1594 novemberében mondott le. Az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlésen a rendék nyomására egy birodalmi hadbiztos kellett a császárnak kineveznie. II. Rudolf válaszára a nyolcvanas éveiben járó Riedeselre esett, aki azonban 1598. március 12-én meghalt, így nem tölthette be a feladatát. ÖStA KA Best. 466/1593.; SZENTKLÁRAY: Dunai hajóhadak 181–185.; SCHULZE: Reich 326.; KECSKÉS: Komárom 102.

¹¹⁴ „Odaértek a Getszemáni nevű majorságba. Itt így szólt (Jézus) tanítványaihoz: Üljetek itt le, amíg imádkozom.” Mk 14,32.; BAUER: Pasquille 165.

Sprinzenstein úr:¹¹⁵

A fejtetőtől a talpig semmim sem egészséges.¹¹⁶

A pápai legátus:¹¹⁷

Ti fejedelmei a birodalomnak, mit szóltok ehhez a romláshoz? Atyáink vétkeztek és már nincs [mit tennünk], de mi fogjuk viselni gaztetteik [súlyát].¹¹⁸

Bécs városa:

Ó! Bécs! Bécs! Kelj fel, vedd le a bujaság ruháit és öltözködj hamuba és zsákba, mivel boldogulásod Győrrel elveszett.¹¹⁹

Braun úr:

Erős sírásotok a zsákban és a hamuban, mivel eljön az Úr nagy és rémíztető napja.¹²⁰

A magyarok:

Uram, bosszuld meg vérünk, ami kiontatott.¹²¹

A németek:

Véretek reánk és gyermekeinkre száll.¹²²

Pápa városa:

Miközben hadinépem engem elhagyott, Szinán pasa bevett.¹²³

A pápai *Obrist*:

Bűnöm [hullámai] összecsapnak a fejem fölött.¹²⁴

Nádasdi úr:¹²⁵

Örökségem másoké lett és házam idegeneké.

A hadinép, amely Komáromot felmenti:

¹¹⁵ Johann Albrecht von Sprinzenstein (1543–1598) Riedesel helyetteseként vett részt a győri harcokban. Később az Udvari Haditanács tagja, a *Zeugmeister* és 1595-től a hajóhidúgy irányítója. BAUER: Pasquille 165.

¹¹⁶ „Az Úr megveri térdedet és lábad szárát szörnyű daganattal, a lábad ujjától a fejed tetejéig, s nem tudsz belőle kigyógyulni.” MTörv 28,35.; BAUER: Pasquille 165.

¹¹⁷ Valószínűleg a pápa által a regensburgi birodalmi gyűlésre küldött Giovanni Ludovico Madruzzo bíborosra, trienti püspökre gondolt a szerző. BAUER: Pasquille 165.

¹¹⁸ „Miért volnék irgalmas hozzád? Fiaid elhagytak, s azokra esküsznek, amik nem istenek. Jól tartotam őket, mégis házasságot törnek, céda nők házában tolonganak.” Jer 5,7.; BAUER: Pasquille 165.

¹¹⁹ „Mardokeus is megtudta mind, ami történt. Akkor Mardokeus megszagatta ruháját, hamuval és szőrzsákkal fődte be magát, aztán bejárta az egész várost, és keservesen jajgatott.” Esz 4,1.; BAUER: Pasquille 165.

¹²⁰ „A nap elsötétedik, a hold vérré változik, mielőtt eljön az Úr nagy rettenetes napja.” Jo 3,4.; BAUER: Pasquille 166.

¹²¹ „Teljes erejükből kiáltotok: Uram, te szent és igaz, meddig vársz még az ítélettel? Mikor állsz bosszút a vérünkért a föld lakóin?” Jel 6,10.; BAUER: Pasquille 166.

¹²² „Erre az egész tömeg zúgta: Vére rajtunk és fiainkon!” Mt 27,25.; BAUER: Pasquille 166.

¹²³ „Ha apám, anyám el is felednének, az Úr akkor is fölemelne.” Zsolt 27,10.; BAUER: Pasquille 166.

¹²⁴ „Fejem fölött túlonult összecsapott a bűn, és hatalmas teherként rám nehezedik.” Zsolt 38,5.; BAUER: Pasquille 166.

¹²⁵ Nádasdi Ferenc, az erős fekete bég (1555–1604). A tizenöt éves háborút megelőzően is több jelentős portyában is részt vett. A háborúban pedig egészen haláláig igen aktív szerepet vállalt. Győr elését követően sárvári vára lett a Rábán túli védelem egyik kulcsa. A Dunántúl védelméért felelős országos főkapitánnyá nevezték ki 1598-ban, majd Kanizsa eleste után irányította az újonnan létrejött végvidéket. NAGY: Az erős; PÁLFFY: Kerületi 269., 280.

Az Úr látta az alázatosak imáját és nem vette semmibe kéréseteket és könyörgéseket.¹²⁶
 Pompeius, a főherceg komáromi helyettese:
 Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem a Te nevednek szerezz dicsőséget.¹²⁷
 A komáromi tábor:
 A segély az Úrtól, aki az eget és a földet teremtette.¹²⁸
 Raitenau *Obrist*:¹²⁹
 Távolról követte, hogy lássa, hol akarna előjönni.¹³⁰
 Az erdélyi vajda:¹³¹
 Láttam és össze vagyok zavarodva. Ezért házamban kell őrködnöm, hogy Szinán pasa is talán ne jöjjön és elvegye tőlem.¹³²
 Passquillus a magyar hadügyet és különösen Győrt illetően.

¹²⁶ „Hiszen ő nem szégyellte, nem vetette meg a szegény nyomorát, nem rejtette el előle arcát, meghallgatta, amikor hozzá kiáltott.” Zsolt 22,25.; BAUER: Pasquille 166.

¹²⁷ „Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem nevednek szerezz dicsőséget, kegyelmed és hűséged szerint!” Zsolt 115,1.; BAUER: Pasquille 167.

¹²⁸ „A segítség az Úrtól jön, aki az eget és a földet teremtette.” Zsolt 121,2.; BAUER: Pasquille 167.

¹²⁹ Jakob Hannibal von Raitenau *obristi* megbízatása mögött politikai szándék húzódott meg, hiszen bátyja mind a Német-Római Birodalom, mind pedig a stratégiai fontosságú Bajor Kerület politikai életében meghatározó szerepet játszó Wolf Dietrich von Raitenau salzburgi érsek volt. 1592 nyarán ígéretet tett a császári követnek – Bartholomäus von Pezzennek – hogy 1000 lovaslövészt vagy muskétást állít ki a horvát-szlavón végek védelmére, amely egység élére öccsét kívánta állítani. Végül 1000 muskétást toborzott az érsek, akik Jakob Hannibal von Raitenau vezetésével november 1-én indultak el a frontra. Az egységet 1593 júniusában szerelték le anélkül, hogy bármilyen összecsapásban részt vett volna. Raitenau 1594. július 24-én kapott arra megbízást, hogy a birodalmi rendek által Regensburgban megszavazott *Türkenhilfe*ből 4000 német gyalogost fogadjon a zsoldjába a birodalmi gyűlésen megszavazott segély terhére. Még ez év októberében katonáival együtt a Komáromot felmenteni igyekvő Mátyás főherceg seregében találjuk. A regimentje megmaradt részeit végül 1596 januárjában szerelték le. HHStA MEA Ma Fasc: 4. Folio szám nélküli irat; ÖStA KA Best. 477/1594; ÖStA KA Best. 477/1594; ÖStA KA AFA 1595–12–1 ¼; HEISCHMANN: Die Anfänge 236–237.; KECSKÉS: Komárom 105.

¹³⁰ „Péter messziről követte, egészen a főpap palotájáig. Bement és leült a szolgák közé, hogy lássa, mi lesz a dolog vége.” Mt 26,58.; BAUER: Pasquille 167.

¹³¹ Bátori Zsigmond erdélyi fejedelem, aki több alkalommal is uralkodott: 1588–1594, 1594–1598, 1598–1599, 1601–1602. Nem sokkal később, 1595. január 28-án szövetséget kötött Prágában II. Rudolfal. ÚJVÁRY: „Nagy két császár” 35–96.

¹³² „Gondoljatok erre: Ha a ház ura tudná, hogy mikor jön a tolvaj, bizonyára virrasztana és nem engedné, hogy házába betörjön.” Mt 24,43.; BAUER: Pasquille 167.

FORRÁSOK

- KFK = Kalocsai Főszékesegyház Könyvtára
 Ms = Kézirattár
 ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek
 ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv
 FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv
 GBÖ = Gedenkbücher Österreich
 HF = Hoffinanz
 HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
 H = Hungarica
 AA = Allgemeine Akten
 MEA = Mainzer Erzkanzlerarchiv
 Ma = Militaria
 KA = Kriegsarchiv
 AFA = Alte Feldakten
 Best = Bestellungen
 HKR = Hofkriegsrat

Általános rövidítések

- Bd = Band
 Exp = Expedit
 Fasc = Fasciculus
 Fol = Folio
 Pr = Protokoll
 Reg = Registratur

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAGI: A császári-királyi mezei hadsereg = BAGI ZOLTÁN PÉTER: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011.
- BAGI: Egy kudarc okai = BAGI ZOLTÁN PÉTER: Egy kudarc okai. Kanizsa 1601. évi ostroma. Aetas 28. (2013) 5–30.
- BAGI: Elveszve = BAGI ZOLTÁN PÉTER: Elveszve a fogalmak tengerében. Győri Tanulmányok 40. (2019) 39–68.
- BANFI: Gianfrancesco Aldobrandini = FLORIO BANFI: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. Hadtörténelmi Közlemények 40. (1939) 1–33., 213–228.
- BANFI – MAGGIOROTTI: Győr vára = FLORIO BANFI – LEONE ANDREA MAGGIOROTTI: Győr vára. Hadtörténelmi Közlemények 34. (1933) 1–45.
- BAUER: Pasquille = OSWALD BAUER: Pasquille in den Fuggerzeitungen. Spott- und Schmähdgedichte zwischen Polemik und Kritik (1568–1605). (Quelleneditionen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Band 1.) Wien–München, 2008.
- BAUER: Zeitung = OSWALD BAUER: Zeitungen vor der Zeitung. Die Fuggerzeitungen (1568–1605) und das frühmoderne Nachrichtensystem. Berlin, 2011.
- Biblia = Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat. Budapest, 1973.
- DOGLIONI: L'Ungheria = GIOVANNI NICOLA DOGLIONI: L'Ungheria compendiata. Venezia 1595.

- FODOR: Egy nagy háború előjátéka = FODOR PÁL: Egy nagy háború előjátéka. Megjegyzések az 1591–1593 közötti oszmán politikáról. In: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Főszerk. HANÁK PÉTER, szerk. NAGY MARIANN. Pécs, 1997. 77–82.
- GONDA – NIEDERHAUSER: A Habsburgok = GONDA IMRE – NIEDERHAUSER EMIL: A Habsburgok. Budapest, 1987.
- GÉVAY: A budai pasák = GÉVAY ANTAL: A budai pasák. Bécs, 1841.
- GÖMÖRY: A pákozdi csata = GÖMÖRY GUSZTÁV: A pákozdi csata 1593. november 3-án. Hadtörténeti Közlemények 9. (1896) 453–464.
- GÖMÖRY: Esztergom = GÖMÖRY GUSZTÁV: Esztergom vár bevétele 1595-ben. Hadtörténelmi Közlemények 4. (1891) 462–481., 648–677.
- HAMANN: Habsburg lexikon = BRIGITTE HAMANN: Habsburg lexikon. Budapest, 1990.
- HATVANI: Magyar történelmi okmánytár = HATVANI MIHÁLY: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. (1553–1608) (Monumenta Hungariae historica. Diplomataria 3.) Pest, 1859.
- HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg = FRIEDRICH HAUSMANN: Ferdinand Graf zu Hardegg und der Verlust der Festung Raab. In: Domus Austriae. Eine Festgabe Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag. Hrsg. WALTER HÖFLECHNER – HELMUT J. MEZLER-ANDERLBERG – OTHMAR PICKL. Graz, 1983. 184–209.
- HEISCHMANN: Die Anfänge = Eugen HEISCHMANN: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925.
- Ibrahim Pecsevi tarikhjából = Ibrahim Pecsevi tarikhjából. Török történetírók. III. (1566–1659). Fordította KARÁCSON IMRE, sajtó alá rendezte SZEKFŰ GYULA. Budapest, 1916. 71–193.
- Illésházy = Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli KAZINCZY GÁBOR. Pest, 1863.
- Istvánffy = Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. TÁLLYAI PÁL XVII. századi fordításában. Budapest, 2009.
- IVANICS: A Krími Kánság = IVANICS MÁRIA: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994.
- JEDLICKA: Adatok = JEDLICKA PÁL: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897.
- KECSKÉS: Komárom = KECSKÉS LÁSZLÓ: Komárom, az erődök városa. Budapest, 1984.
- KELENIK: A császári-királyi hadsereg = KELENIK JÓZSEF: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. Hadtörténelmi Közlemények 104. (1991) 80–122.
- KELENIK: A hadügyi forradalom = KELENIK JÓZSEF: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről. Hadtörténelmi Közlemények 103. (1990) 85–95.
- KELENIK: A magyar egységek fegyverzete = KELENIK JÓZSEF: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. Hadtörténelmi Közlemények 104. (1991) 3–52.
- Kjátib Cselebi fezlükéből = Kjátib Cselebi fezlükéből. In: Török történetírók. III. kötet (1566–1659). Fordította KARÁCSON IMRE, sajtó alá rendezte SZEKFŰ GYULA. Budapest, 1916. 200–388.
- KLEINPAUL: Die Fuggerzeitungen = JOHANNES KLEINPAUL: Die Fuggerzeitungen 1568–1605. (Abhandlungen aus dem Institut für Zeitungskunde an der Universität Leipzig. Band I. Heft 4.) Leipzig, 1921.
- KOZICS: Győr = KOZICS LÁSZLÓ: Győr vár 1594-től 1598-ig. Hadtörténelmi Közlemények 4. (1891) 489–508., 683–702.
- KUBINYI: Bethlenfalvi = KUBINYI MIKLÓS: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. I. Budapest, 1876.

- LENGYEL: Győr = LENGYEL ALFRÉD: Győr eleste és visszavétele a valóság tükrében. Hadtörténelmi Közlemények 6. (1959) 167–221.
- MOHL: Győr = MOHL ANTAL: Győr eleste és visszavétele. 1594–1598. Győr, 1913.
- NAGY: Az erős = NAGY LÁSZLÓ: Az erős fekete bég. Nádasdy Ferenc. Budapest, 1987.
- NIEDERKORN: Die europäischen Mächte = JAN PAUL NIEDERKORN: Die europäischen Mächte und der „Lange Turkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993.
- ORTELIVS: Chronologia = HYERONIMVS AVGVSTINVS ORTELIVS: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg 1602. Reprint: Győr, 2002.
- PARRY: Successors = VERNON J. PARRY: The Successors of Sulaimān, 1566–1617. In: A History of the Ottoman Empire to 1730. Edited by MICHAEL A. COOK. Cambridge–London–New York–Melbourne, 1976. 103–133.
- PÁLFFY: A császárváros = PÁLFFY GÉZA: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.
- PÁLFFY: Kerületi = PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. (1997) 257–288.
- PÁLFFY: Katonai igazságszolgáltatás = PÁLFFY GÉZA: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995.
- SCHULZE: Reich = WINFRIED SCHULZE: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer auseren Bedrohung. München, 1978.
- SORANZO: L'Ottomanno = LAZARO SORANZO: L'Ottomanno. Ferrara, 1599.
- SZENTKLÁRAY: Dunai hajóhadak = SZENTKLÁRAY JENŐ: Dunai hajóhadak története. Budapest, 1885.
- SZÓNYI: Új föld = SZÓNYI GYÖRGY ENDRE: Új föld, új ég. Budapest, 1984.
- TÓTH: A mezőkeresztesi = TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.
- TÓTH: Esztergom = TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Esztergom 1594. évi sikertelen ostroma. In: A végvári dicsőség nyomában. Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról. Szerk. Kiss GÁBOR FERENC – KRUPPA TAMÁS. Szeged, 2004. 7–25.
- ÚJVÁRY: „Nagy két császár” = ÚJVÁRY ZSUZSANNA: „Nagy két császár birodalmi közt”. Budapest, 1984.
- Wathay = Wathay Ferenc énekes könyve I–II. Szerk. KATONA TAMÁS. Budapest, 1976.

A PASQUILLUS ON THE SIEGE OF GYŐR AND KOMÁROM IN 1594

The history of the so-called Fifteen Years' or Long War between the Ottoman Empire, which extended its power over three continents at the turn of the 16th and 17th centuries, and the Habsburg Empire – or better to say: the whole of Christian Europe – has made significant progress in the last two decades. However, it has still not achieved its proper place and significance in European and Hungarian historiography. The research carried out in the late 19th century and revived in the 1980s summarised the subject in five monographs. Nevertheless, none or only partial analysis of the events has been carried out in many research directions. However, contemporaries and the writers of the generation immediately after them were aware of the significance of the war. Europe followed the war developments in the Kingdom of Hungary with anxious interest. The royal and princely courts were informed by envoy and spy reports, while the literate inhabitants of the noble courts and towns could obtain information from contracted newsletters. Among the latter, the so-called *Fuggerzeitungen* stand out as a new and wealthy source base for studying and processing the history of the Kingdom of Hungary in the 16th century. This study will present, process and publish a prose work, a so-called *pasquillus*, from this collection, relating to the siege of Győr and Komárom in 1594.

Zoltán Péter Bagi